

ХРОНОТОПНА МОДЕЛЬ МЕЖІ-ПОЛОНУ В КНИЗІ А. БЕССАРАБА «МИ НЕ МАЄМО ПРАВА НЕ БУТИ СИЛЬНИМИ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (42).
УДК 007 : 304 : 070

DOI: 10.24144/2663-6840/2019.2(42).186–189.

Журавська О. Хронотопна модель межі-полону в книзі А. Бессараба «Ми не маємо права не бути сильними»; кількість бібліографічних джерел – 6; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано композицію книги А. Бессараба «Ми не маємо права не бути сильними» як один із чинників її актуалізації в художньому й медійному дискурсі, визначено особливості моделі хронотопу межі-полону, що відображає процес себеідентифікації особистості, схарактеризовано когнітивосферу поетичного ядра й нарративних стратегій інтерв'юера та героя інтерв'ю у ній.

Ключові слова: хронотопна модель, межі-полон, інтерв'ю, когнітивосфера, нарративна стратегія.

Постановка проблеми. Протягом останніх п'яти років в українському медіапросторі з'явилася численна кількість видань воєнної тематики, абсолютно різних за критеріями фактоності, способу публікації, висвітленої проблематики тощо. Зокрема актуальний матеріал з цього питання час від часу публікує в соціальному шабліку Ганна Скоріха з хештегом #Книги_про_Війну.

Актуальність дослідження цієї художньої й публіцистичної літератури зумовлена низькою чіткістю, ієрархією жанрів, звісно, визначтається завданнями дослідника: це й потреба упорядкувати відомості про журналістські й публіцистичні матеріали певного періоду й тематики, визначити вітчизняні медійні й художні тенденції, зокрема й у контексті загальносвітового тощо.

У цій роботі запропоновано аналіз текстів книги А. Бессараба «Ми не маємо права не бути сильними» (інтерв'ю, поетична добірка) з позицій часопросторової організації як явища, з огляду на змістово-композиційні особливості, водночас і художнього, і медійного дискурсів. Порівняльний аспект, крім того, дозволяє поглибити розуміння специфіки культурного й масмедійного видів комунікації. При цьому застосовується розроблений Н. Астрахан методологічний підхід до вивчення літературного твору, що враховує його дуальну природу, який адгугується й до вивчення творів журналістських. Згідно з ним, теоретичне вивчення творів передбачає два пов'язані напрямки, що відображають перехід від статичної аналітичної моделі (мовної) до динамічної інтерпретаційної моделі (мозкової) [Астрахан 2015, с. 20–23].

Отже, мета статті – проаналізувати хронотопну модель межі-полону та особливості розгортання пов'язаної з нею авторської рефлексії в контексті частин із інтерв'ю, віршів, фотографій й зумовленого книгою медійного міждискурсу.

Виклад основного матеріалу. Книга «Ми не маємо права не бути сильними» [Бессараб 2019], підготовлена київським видавництвом «Темпора», була опублікована в 2019 році в межах благодійної програми підтримки сімей українських полонених. Складається видання із зваженої передмови і трьох

на нашу думку, різномірних частин. Насамперед це інтерв'ю волонтера і керівника проекту «Книги для фронту» Тимур Нішкімідзе із Андрієм Бессарабом, який 14 тисяч годин провів у неволі [Бессараб 2019, с. 10–48]; вірші героя інтерв'ю, вихованих у полоні [Бессараб 2019, с. 49–94] та фото додатку [Бессараб 2019, с. 95–111]. Із передмови дізнаємося, що автор до початку воєнних дій на сході України був будівельником, успішно розвивав бізнес. Саме через факт вій увійшов до складу інженерно-технічного батальйону. А навесні 2016 року, за кілька тижнів до демобілізації, потрапив у полон. Перебуваючи в неволі, записував свої спостереження, роздуми й потуги. Після звільнення за допомогою друзів і небайдужих людей видав книжку на 111 сторінок, кошти від продажу якої планує спрямувати на підтримку полонених українців та їхніх родичів.

Отже, маємо справу із художнім книжковим виданням, основу якого складає поетична частина, що, між тим, не викликає на той факт, що його актуальність для масмедійного дискурсу, на відміну від художнього, актуалізована. Цей аспект підкреслюється і в анотації, де, зокрема, зазначено таке: «друга частина книги – емоції, викладені на маленьких аркушах паперу й оформлені у віршованій рідкі. Ці вірші не є високою поезією, але вони вражають своєю щирістю і світлом (Курська маш – О. Ж.)» [Бессараб 2019, с. 8]. Під час презентації книги в харківському медіацентрі «Наказало» запрошений гість і друг автора книги згадує історію публікації й розповідає, як звертався до відомих українських видавців, які через відсутність художньої глибоки відмовлялися брати рукопис у роботу [Презентація книги 2019, (09:15–09:50)].

Художні, принаймні за оформленням, видання на цьому етапі (маємо на увазі час дослідження, тобто 2-гу половину 2019 року. – О. Ж.) характеризується принаймні до актуальності для дійсності, а не символічної реальності, точні часи й простору, що, за визначенням Г. Потецьова, є ознакою масмедійного тексту [Потецьов 2001, с. 351]. Воєнні дії на території країни ще тривають, сотні людей залишаються в неволі, а сотні постітій перебувають під загрозою потрапити в полон. Тож об'єктивна

потреба привертати увагу суспільства до актуальної проблеми сьогодення, необхідність віднайти дієві способи її розв'язання, поєднані на багатьох транслювати суб'єктивний досвід випробування-межі й породжене ним переосмислення себе й світу, формує мову, що інтегрує ознаки текстів масмедійного й культурного дискурсу, зокрема медовогічність і довгогічність життєвого циклу, особливості функціонування як тексту, що витісняє попередній чи є його альтернативою, об'єктивність і суб'єктивність психологічної відповідності дійсності [Почешков 2001, с. 351].

Поступово книга, що отримала від видавців характеристику художньо неартистичної, втрачає свої масмедійної сутності й утворює шляхом публічних презентацій-дискусій з приводу проблеми половецьких українців, публікацій і трансляцій в інтернеті, телевізійних сюжетів тощо свій актуальний медійний міждискурс. Навіть побіжний аналіз заголовок, ліній і текстів публікацій що тему підтверджує: «Ветеран АТО написав книгу перебування в полоні і нею прагне привертати увагу до теми військовополонених» (сайт Armiya FM); «В Харківському бою АТО презентує книгу за 19 місяців в полоні у терористів» (сайт <http://newsmosk.kh.ua>); Андрій Бессараб, ветеран АТО, поет: «Ідея моєї книги – привертати якомога більше уваги суспільства до теми військовополонених» (сайт <http://lenta.kharkiv.ua>) тощо. Віддзеркалення цієї ідеї інтеграції спостерігаємо і на різні компоненти книги. Адже її семіологічним центром є поетична частина – це авторські рефлексії, події у віршованій (спросто заримованій) поетичній формі. Поетична, як просилася на волю) і частково прозовий форми (повістки мають вірші «Перешкоди», «Думки», «Патріот» і «Сон»). А обрамлення – інтерв'ю та фото – це документальна фіксація подій і парадокс «на межі», що об'єднує відчуття та актуалізує їх у часопросторі читача рефлексії. Тому й говоримо про функціональну різноманітність усіх частин видання, що забезпечують його смислову єдність.

Як особливий часопростір полон – це водночас уособлення неволі й межі, бо в контексті аналізованої книги віддзеркалює авторські пошуки етичної, культурної й особистісної ідентичності. Так реалізується одна з усталених психологічно-світотвірних і філософських схем самопізнання й самореалізації людини: межова ситуація дає усвідомлення кімчності буття, що дарує особистості свободу порадкувати свої земний життя і, зокрема, реалізуватися як творця і, в українському контексті це завжди важливо, національно свідомою особистістю.

Отже, особистість може відчувати надзвичайний емоційний підйом через відкриття себе новим й нових важливих життєвих смислів. Воно активізується, бо як ніколи відчуває потребу обмінятися забутим досвідом, пізнанням і пережитим з іншими. Згідно з К. Ясперсом, саме комунікація дозволяє людині пізнати самого себе, тобто, як і творчість, є одним із проявів трансцендентного-процесом «відкриття й водночас реалізації Я як самості. У цій самості взаємно творять одна одну. Комунікація –

це любовна боротьба, в якій екзистенція бореться за безумовну відкритість» [Цят. за: Боканський 2000, с. 159].

Зрозуміло, за умови відсутності, природно, відповідних умов і навичок, творчого досвіду, освіти чи знань творця особистість може й не досягти того результату, якого очікують, скажімо, професійні читачі – видавці, критики, літературознавці. Проте, на думку деяких сучасних українських літературознавців [Філонова 2011, с. 6], способом фактично не є причиною того, що масову літературу не треба вивчати. У цілому погоджуємося з цим поглядом, бо результати дослідження поп-культури багато в чому залежать безпосередньо від професійності теоретика, поставлених ним завдань, тож можуть бути шкідливими й корисними. Проте медійний дискурс легко встосує мову масової культури, що полегшується низкою факторів. Крім актуальності проблематики, чинником успішності видання, впливовістю в горизонті очікуваного аудиторії можуть стати елементи, пов'язані з його видавничою підготовкою і друком: продумана композиція, являє оформлення, логічна стратегія промови та ін. Жодним для масмедійного дискурсу видавцем може стати й через особу автора, який реалізується і в іншій сфері діяльності (громадські активісти, співаки, трагедисти-дівки, ведучі тощо). Усі ці елементи можна вважати чинниками виходження видання А. Бессараба в медійний простір й актуалізації його на певному історичному етапі.

Отже, смислове ядро книжки – вірші людини, що, перебуваючи в полоні, опікує професійний життєвий шлях, аналізує пікірні орієнтири, розмірковує над долею своєї країни й народу.

Авторська рефлексія в поетичній частині розгортається через компоненти «полону», «випробування», «творчості», «самоусвідомлення», «відкриття себе», «патріотизму». Усі вони озвучені вже у передмові до розділу «Вірші з полону»: «кожна година, проведена в квітті, перетворюється на більше випробування. І тільки сила духу, віра в справедливість і величезна всепоглинаюча любов до свободи, України, сім'ї дала змогу гідно пройти його» [Бессараб 2019, с. 51] і відтворюють у першому вірші «Перешкоди»: «Перешкоди свободі завжди! Хай навколо зарує козак!» [Бессараб 2019, с. 53].

Відкриття себе відбувається долученням до культурних парадигм-наперед через мову, звідси й архаїчний образ-символ «думки» і романтизований аллюзивний часопростір козацької мови: «Так думав я за десятком замками \ В полоні оспарів – укрощ, в душі мовки» [Бессараб 2019, с. 55]. Ліричний герой визнається, що внутрішнє збільшення, відчуття полегшення приходить наспереди тоді, коли виражає думки українського, яку хоч і звикає рідною, але не розмовляє нею до сорока років.

Випробування межовою і, як результат, – самоідкриття дає можливість відчуття й пізнання нове світобуття. У цьому одностовно існує множинність смислових перспектив, кожна з яких не є універсальною, проте волею героя може стати визначальною. Втривавши свободу фізично, ставати іграш-

кою в руках інших, він позбувається страху бути самим собою.

У ситуації невизначеності й смертної загрози (мехі) ліричний герой не залишається самотнім, бо долучається до співмисливіців (родина) й одиноків (патріотів). Це своєрідний екзистенціальний досвід, бо герой рухається до мехи не цілеспрямовано, прагнучи позбутися страху смерті. Це змусові обставини, у яких він віднаходить порятуючу у творчості: «заявляй до написання віршів підшолювали мехі салми везомі!» [Бессараб 2019, с. 57].

Концептосфералексичного до збірки ітера'ю (медійного міміксікурсу збірки) у роботі проаналізовано шляхом визначення специфіки й зіставлення двох його варіантних стратегій: відповідей героя ітера'ю (Андрій Бессараб) та ітера'юера (Тамара Нішківадіє). При цьому було виокремлено кілька груп концептів, що відображають часові й просторові параметри «мехи».

Одним із важливих для групи часових характеристик є тематичний модус «до і після»: «до майбуття і після майбуття», «до війни і після війни», «до полову і після полову». У варіантній лінії журналіста він послідовно реалізується в питаннях й уточненнях як експліковано, так й імпліковано, зокрема: «Як сьогодні сприймається оцей розподіл до 'війни і після війни'?, «Що змінилося, що відбулося? Якими були настрої вночі 13-14-го?», «Що вона (дружина – О. Ж.) тобі говорила через віроку?», «Що змінилося в цьому майбутньому?», «Скажи, як на тобі позначився досвід полову? Ти змінився? Якщо порівняти до і після?».

Належні концептів, об'єднаних ідеєю «під час», є найскладнішою в комунікативній як для ітера'юера, так і респондента: смерть («А тобі говорили, що тебе уб'ють?»), обурення («Андрю, а не було образливо за те, що Україна, держава, тебе не захищає?»), обмежені сподівання («А за час, поки ти там сидів, були обмануті сподівання, коли тобі подавали знак, що ось-ось свобода?» – «Ще, насправді, мовбу, і є ознак з того, що наближає було в полові, – оці обмежені сподівання. Їх було так багато і вони так часто були»), безпорадність («...якші тусили вперед чи можуть вплинути на ситуацію»), ейфорія та втома («А коли дійсно вийшли, коли тебе забрали з полову, була ейфорія чи втома?»). Зв'язність цієї частини зумовлена актуалізацією проблем, породжуваних війною полову, зокрема: необхідність спеціальної підготовки професійних військових до можливого полову, активізація роботи з визволення половених; відповідальність людей, які готують обміє («одій особистий випадок не повинен ніяким чином відбиватися на державі. І я, як один з мільйонів українців, не повинен давати можливості на мехі зіграти політично») тощо.

Наступна група концептів об'єднана антитезою «своє – чуже»: «з одного боку, це місто сепарська, а з другого – це місто людей, які створюють», «приблизно майбуття і його протизакон», «ми й інші», «охоронок і половених»: «Андрю, а ті люди, яких ти бачив, твої візани в полові, от ті українці, які нас охороняли, а мого на увазі сепарів, інших, як ми й

називаємо?». Вони реалізуються послідовно в варіантній стратегії ітера'юера, проте респондент, визнаючи, що йому важко це робити, згадує гострі грані, униключи розмов про сепарських: «я вибрав для себе якийсь позитивний момент, хоча їх забагато було, ось на них я і роблю ставку...». При тому його стратегія – поміркованого, визначеного й гуманного вяратора, що сподівається на щасливе майбуття й надає перевагу слову «своє»: «відсоток людей, адляких мислити самостійно, без впливу інформаційного тиску, дуже низький», «своє погрому починають прокривати», «ці люди вже зрозуміли, що йдуть у той гущак, в кімні якого немає світла. Ця безнадійність у всіх очах...». Антитеза «своє – чуже» в його варіанті озвучується концептами: «українці», «українці», «своє, яких ми довіряємо керівництву державою», – «охоронок», «вертука», «сепарів», «сепаратисти», «ополченці» «лісія люди».

Крім того, у варіантній стратегії героя ітера'ю відбивається забутий у полоні трансперсональний досвід наблизження до пізнавання вищої істини, що проявляється у надзвичайно загостреному почутті відповідальності: не стільки за свої вчинки, стільки за долю тих людей, які ще знаходяться «за мехою». Коли ітера'юер зашугує про реакції половених на те, що хтось уже звільняється, а їм доведеться провести в застілках невідомо скільки, респондент просить дозволу не відповідати на це запитання. Він не знає, якою буде доля цих людей, і усвідомлює, що не утримає це під контролем, але може допомогти на волі збором коштів.

Висновки. Отже, хронотопна модель мехі-полову в книзі А. Бессараба «Ми не маємо права не бути сильними» відбиває пропас віднайдення героєм себе у світобутті зможливості смислових перспектив. Втрачаючи фізичну свободу, герой позбувається страху бути самим собою, що наслідком пов'язано з його національною самоідентифікацією. У поетичній частині авторська рефлексія розгортається концептами «полову», «виробування», «творчості», «самоусвідомлення», «віднайдення себе», «патріотизму». В ітера'ю реалізується варіантна стратегія поміркованого, визначеного й гуманного вяратора, активність якого спрямована в майбуття. Натомість в лінії ітера'юера чітко простежується стратегія категоричності: це й антитезагрупа концептів «своє-чуже», й спосіб формування дальних запитань, пов'язаних із перебуванням героя у полоні («Ти коли був там з цими ополченцями і з іншими, було страшно?») та ін.

Зазначимо, що робота журналіста із жертвами війни трагедійних обставин має бути окремим предметом дослідження, бо її специфіка надостатньо висвітлена у фаховій літературі. У практичній діяльності і початківці, і спеціалісти із досвідом можуть припуститися помилок, про свідчить аналіз медіадажних прямих трансляцій зустрічі в аеропорту Бориспіль колоннних політ'язнів Росії (07 вересня 2019 р.), пресконференції із О. Сентозам і О. Колоченком (10 вересня 2019 р.) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астрiхан Н.І. Моделювання у літературознавстві: аналіз художнього тексту та інтерпретація літературного твору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.01.06 – теорія літератури. Київ, 2015. 42 с.
2. Бессараб А. Ми не маємо права не бути сильними. Київ: ТОВ «Темпора», 2019. 112 с.
3. Боканський Ю.М. Современная европейская философия. Москва: Научный мир, 2000. 256 с.
4. Почепов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. 656 с. URL: <https://bitly.su/jsR2m>
5. Презентація книги «Ми не маємо права не бути сильними» в медіацентрі «Накшело», Харків, 2019. URL: <https://bitly.su/4JsSSG>
6. Філоненко С.О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.

REFERENCES

1. Astrakhan N.I. (2015) Modelivannia u literaturoznavstvi [Modeling in Literary Studies]. PhD the author's abstract: 10.01.06. Kyiv, 42 s. [in Ukrainian].
2. Bessarab A. (2019) My ne maemo prava ne buty silnyymi [We do not have the right not to be strong]. Kyiv: TOV «Tempora». 112 s. [in Ukrainian].
3. Bokhenskiy Yu.M. (2000) Sovremennaya evropeiskaia fylosofiia [Contemporary European philosophy]. Moskva: NM. 256 s. [in Ukrainian].
4. Pochepov H.H. (2001) Teoriia kommunykatsii [Communication theory]. Moskva: Refl-buk, Kyiv: Vakler. 656 s. URL: <https://bitly.su/jsR2m> [in Ukrainian].
5. Prezentatsiia knyhy «My ne maemo prava ne buty silnyymi» v mediatsentri «Nakshelo» (2019), Kharkiv. URL: <https://bitly.su/4JsSSG> [in Ukrainian].
6. Filonenko S.O. (2011) Masova literatura v Ukraini: dyskurs / gender / zhanr [Mass Literature in Ukraine: Discourse / Gender / Genre]. Donetsk: LONDON-KhKhI. 432 s. [in Ukrainian].

THE CHRONOTOPIC MODEL OF THE BORDER-CAPTIVITY IN A. BESSARAB'S BOOK «WE DO NOT HAVE THE RIGHT NOT TO BE STRONG»

Abstract. The article analyzes the composition of A. Bessarab's book «We do not have the right not to be strong» as one of the factors of its actualization in artistic and media discourse, defines the features of the border-captivity chronotope model, which reflects the process of self-finding by personality, characterizes the conceptual sphere of the poetic nucleus and narrative strategies: the interviewer and the interview hero in it. The edition consists of a small preface and three functionally equivalent parts. This is an interview of T. Nishianidze, a volunteer and project manager of the Books for the Front project, with A. Bessarab, who spent 14,000 hours in captivity, poetry interviews, captive interviews and a photo supplement. The text of the book is analyzed from the standpoint of the spatial organization as a phenomenon, taking into account the content and compositional features of both artistic and media discourses. The comparative aspect allows deepening understanding of the specificity of cultural and mass communication types. The methodological approach developed to N. Astrakhan is applied to the study of literary and journalistic works. According to him, the theoretical study of works involves two related directions, reflecting the transition from a static analytical model (linguistic) to a dynamic interpretive model (speech).

The chronotope model of the boundary-captivity in the analyzed book reflects the process of finding a hero himself in the world of the multiplicity of meaningful perspectives. Having lost his physical freedom, the hero rids himself of the fear of being himself. This process is first and foremost related to its national self-identification. In the poetic part of the author's reflection unfolds the concepts of 'captivity', 'test', 'creativity', 'self-awareness', 'finding yourself', 'patriotism'. The interview implements the narrative strategy of a forward-thinking, thoughtful, humane narrator. The line of the interviewer traces the categorical strategy: it is the antithesis of a group of 'one-man' concepts, and a way of formulating some questions related to the hero's captivity and others.

Keywords: chronotope model, border-captive, interview, concept, narrative strategy.

Стаття надійшла до редакції 30 вересня 2019 р.

© Журавська О., 2019 р.

Оксана Журавська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та нових медіа Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-4623-8933>

Oksana Zhuravska – Candidate of Philology, Associate Professor of the Journalism and New Media Department, Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-4623-8933>